

»Okunskapen är stor»

En undersökning av undervisningen om samerna

NILS VASARA-HAMMARE

Nordiskt samiskt institut, Kautokeino

Okunskapen är stor och okunskapen är grogrund för diverse mer eller mindre rasistiska stämningar.

skriver jordbruks- och sameminister Margareta Winberg (2002) i sitt veckobrev »För ett enat inland» och hon fortsätter:

Jag konfronterades ordentligt med frågan i onsdags när jag skulle tala på Sametingets öppnande i Kiruna. Där hade det samlats 100–150 personer utanför möteslokalen. Med banderoller och högtalare uttalade jägare och skoteråkare m.fl. sitt missnöje med vad de trodde var den förda politiken. Det fina med demonstrationen var att jag fick tillfälle att, i mikrofon berätta vad som var gjort, och framför allt vad som inte var gjort. Många såg förvånade ut. Var det så det låg till.

Saken är den att vi har en urbefolkning i Sverige, samerna. Det är inget regeringen hittat på. Det är inget regeringen, om de ville, kan besluta bort. Samer, indianer, inuiter (eskimåer), maorier och australiens urbefolkning är av FN betecknade som urfolk. Det ger dessa folk en viss särställning. Regeringarna i länder med urfolk har vissa förpliktelser som vi inte kan smita ifrån.

Att ha förtrogenhet med centrala delar av vårt svenska och nordiska, inklusive det samiska, samt västerländska kulturarv är också ett av målen för grundskolan enligt Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94 s 10). Men när elever i grundskolan upp till detta mål, speciellt när det gäller det samiska kulturarvet och ger grundskolan en sådan undervisning att elever kan få förtrogenhet om det samiska samhället?

Okunskapen är stor om samerna i Sverige, men hur stor? I denna artikel presenterar jag en undersökning jag gjorde i Umeå kommun, i slutet av 1990-talet, av undervisningen i grundskolan om samerna. I undersökningen, som genomfördes med hjälp av enkäter, var jag intresserad av vad eleverna visste om samerna, om eleverna hade fått undervisning om samerna under sin skolgång och vad denna undervisning i så fall handlade om. Här nedan följer frågorna som jag iordningställde för denna undersökning:

1. Har du någon gång under din skolgång blivit undervisad om samerna?
2. Om du svarade JA på föregående fråga – vad handlade undervisningen om?
3. Kan du i korthet beskriva vad undervisningen handlade om?
4. Kan du nämna tre faktauppgifter som du vet om samerna?
5. Kan du skriva ner tre frågor om samerna som du skulle vilja ha svar på?

Jag riktade in mig på frågorna ett, fyra och fem.

UNDERVISNINGEN OM SAMERNA

Av totalt 84 elever som besvarat enkäten svarade färre än en femtedel att de haft undervisning om samerna. Fler än hälften (48 elever) uppger att de *aldrig* blivit undervisade om samerna. En fjärdedel av eleverna säger sig *inte veta* om de blivit undervisade om samerna, och varför så många inte vet om de blivit undervisade om samerna kan vi bara spekulera om. Det torde dock stå klart att om man icke vet om man haft undervisning om samerna någon gång under sin skoltid, då har man inte uppnått det mål som Lpo 94 stadgar angående förtroget med det nordiska, inklusive det samiska, kulturarvet.

Tendensen är således tydlig. Grundskolan ger inte möjlighet för eleverna att få förtroget med det samiska kulturarvet, eftersom man inte undervisar eleverna om samerna eller så undervisar man på ett sådant sätt att eleverna inte vet om de blivit undervisade om samerna. Om man ej har förtroget med det samiska kulturarvet så måste också förtroget med det nordiska kulturarvet ifrågasättas eftersom samerna de facto är ett nordiskt folk. Att endast 15 av 84 elever, fördelade i fyra olika klasser, säger sig ha haft undervisning om samerna får betraktas som anmärkningsvärt i negativ bemärkelse. Här kan det vara intressant att titta lite närmare på hur det förhåller sig för klasserna, som deltog i undersökningen, var för sig. Vi börjar med den klass som jag kallar 6A.

Klass 6A

Från klass 6A fick jag in 16 enkätsvar, varav endast en säger sig ha haft undervisning om samerna. Tio elever svarar nej på frågan om de undervisats om samerna, och fem säger sig inte veta. När jag läser svaren från denna klass får jag en känsla av att själva begreppet *samer* verkar vara helt främmande för en stor del av eleverna. Till exempel har åtta elever överhuvudtaget inte besvarat frågorna 2–3, mer än med frågetecknen. Fem elever har endast besvarat Fråga 4 förutom Fråga 1, och två elever har besvarat både Fråga 4 och Fråga 5 förutom Fråga 1. En elev har besvarat endast Fråga 5 förutom den första frågan.

När det gäller faktauppgifterna om samerna är det endast två elever från denna klass som får ihop tre faktauppgifter. Den ena av dessa två elever skriver »att *samer* är renskötare», »att dom bor i fjällen» och »att dom bor i kåtor iallafall förr i tiden». Den andra av dessa två elever skriver att »de föder upp renar», att »de har coola kläder» och att »de gör smycken av renhorn». Två elever har fått ihop två faktauppgifter om samerna, och tre elever har nedtecknat en faktauppgift om samerna.

På Fråga 5 skulle eleverna ställa tre frågor som de skulle vilja ha svar på. Endast en elev från denna klass har lyckats få ihop tre frågor. Frågorna lyder så här: (1) »Hur många samer finns det?», (2) »Finns det samer i Ryssland?» och (3) »Har samerna egen sorts frisyr?» En elev från klassen har ställt två frågor, och två elever har ställt en fråga. Resten av klassen, 12 elever, har inte ställt en enda fråga. Det skulle kunna tolkas som så att det är lättare att ställa frågor om något som man vet någonting om.

Klass 6B

Tittar vi då lite närmare på den klass som jag kallar 6B kan vi direkt konstatera att det är den klass där störst andel av eleverna, en tredjedel, någon gång under sin skolgång blivit undervisade om samerna. Åtta elever av 24 säger sig ha haft undervisning om samerna, medan hälften av eleverna, 12, säger att de ej haft undervisning om samerna. Fyra elever, en sjättedel, vet ej om de blivit undervisade om samerna.

Elva elever har besvarat både Fråga 4 och Fråga 5, varav sex säger att de aldrig blivit undervisade om samerna. En av dessa elva har svarat *Vet ej* på Fråga 1. Detta betyder att bara fyra av de elva som svarat på både Fråga 4 och Fråga 5 haft undervisning om samerna under sin skolgång.

Fem elever har besvarat endast Fråga 4. Av dessa uppger tre att de blivit undervisade om samerna. En elev säger sig inte blivit undervisad om samerna och en elev vet inte.

Åtta elever har enbart besvarat Fråga 5. En av dessa åtta säger sig ha blivit undervisad om samerna. *Vet ej* på Fråga 1 har två elever av dessa åtta svarat, och tre av dessa åtta har kryssat för *Nej*-alternativet.

Att dra vetenskapliga slutsatser av de enkätsvar jag fått in från denna klass låter sig nog inte göras. Det hade nog krävts en mer grundligare utredning för att få fram om det föreligger ett samband mellan de frågor man ställer om samerna och om man blivit undervisad om samerna.

Klass 8A

Från klass 8A fick jag in 21 enkätsvar. Fyra elever uppger att de blivit undervisade om samerna. Två av dessa svarar på både Fråga 4 och Fråga 5 medan resterande två inte svarar på varken Fråga 4 eller Fråga 5. Tittar vi då på Fråga 4, så har den ena eleven (Elev 1) räknat upp följande tre faktauppgifter om samerna: (1) »De sköter om rennäringen i vårt land» (2) »Dom jojkar» (3) »De flyttar runt i vårt land, beroende hur mycket mat som finns».

Den andra eleven (Elev 2) har skrivit ned dessa tre faktauppgifter om samerna: (1) »Dom jojkar» (2) »Dom har inte samma kläder som vi utan tofflor av renskinn, mössa som är av renhår m.m. (3) »Dom har sonna här indian tält».

De tre frågor som Elev 1 vill få svar på är: (1) »Hur nära tätbebyggelse får renarna beta?» (2) »Hur många sameområden/byar finns det?» (3) »Hur samerna i allmänhet lever?»

Elev 2 ställer följande frågor: (1) »Är dom rika?» (2) »Bor dom bara i fjällen?» (3) »Kan man vara ung, 15 år & vara same?»

Nio elever uppger att de inte blivit undervisade om samerna. Fem av dem, det vill säga mer än hälften, svarar på både Fråga 4 och Fråga 5. Resten (4 elever) har enbart svarat på Fråga 4.

Vet ej på Fråga 1 har åtta elever i denna klass kryssat för. Så många som sex av dem har besvarat både Fråga 4 och Fråga 5. Enbart Fråga 4 har en elev av dessa åtta svarat på. På enbart Fråga 5 har också endast en av dessa åtta elever svarat.

Något direkt samband mellan frågorna och om man blivit undervisad om samerna är svårt att se utifrån de enkätsvar jag fått in.

Klass 8B

Endast två elever av 23, från Klass 8b, svarar *Ja* på Fråga 1. Den ena av dessa (Elev 1) skriver följande på Fråga 2: (1) »Äldsta folket i Sverige» (2) »Lever på rennäring, finns i Norden/norra Skandinavien» (3) »Pratar samiska».

Den andra, Elev 2, uppger dessa två faktauppgifter om samerna: (1) »De kan sjunga jojk» (2) »De lever långt norrut».

När det gäller Fråga 5 så har Elev 1 endast en fråga om samerna medan Elev 2 inte har någon. Frågan från Elev 1 lyder så här: »Har samer en »egen» religion?»

Nej på Fråga 1 svarar 17 elever. Ändock har ganska många, 14, svarat på både Fråga 4 och Fråga 5. En av dem har inte svarat på någon av frågorna medan en endast svarat på Fråga 4 och en på enbart Fråga 5. Fyra elever uppger *Vet ej* på Fråga 1. Alla fyra har svarat på både Fråga 4 och Fråga 5.

Att dra några säkra slutsatser från de enkätsvar jag fick in från Klass 8B är inte helt enkelt. För att kunna dra några sådana så torde man nog behövt göra en mer grundlig undersökning.

ELEVERNAS FAKTAUPPGIFTER OM SAMERNA

När det gäller de faktauppgifter som eleverna räknar upp om samerna så kan några tendenser urskiljas. Vi ser att många, oavsett hur de svarat på Fråga 1, kopplar samman samer med renar och rennäringen. Många har också valt att inte svara på Fråga 4, det vill säga de har inte alls skrivit ned några faktauppgifter. Vad detta beror på kan jag utifrån mitt material inte dra några säkra slutsatser om. En annan tendens som kan skönjas är att de som har blivit undervisade om samerna i större utsträckning anger att samerna har ett eget språk, samiska, än de övriga. Dessutom är det ingen av dem som blivit undervisade om samerna som anger att samerna bor i kåtor. Bland de som inte blivit undervisade om samerna är det åtta elever som uppger som en faktauppgift att samerna bor i kåtor och en elev bland de som svarat *Vet ej* uppger detta.

ELEVERNAS FRÅGOR OM SAMERNA

Av 84 elever valde 31 att inte skriva några frågor om samerna. 30 av eleverna skrev ner tre frågor, så som uppgiften var enligt enkäten. Två elever fick ihop fyra frågor.

Från frågorna kan man få många intressanta infallsvinklar till studiet om samerna. Frågorna är också viktiga om man i undervisningen vill utgå från eleverna och deras tankevärld (se t ex Imsen 1992). På sidan 364 i sin bok *Elevers värld* skriver till exempel Imsen (1992) att »en möjlig väg är att låta undervisningen utgå från elevernas egen värld – så som den framstår för dem». Då kan elevernas egna frågor vara värdefulla. Genom elevernas frågor kan vi få en bild av hur frågan om samerna framstår för dem. Lindqvist och Hyltegren (1995 s 43) menar att när vi frågar så gör vi ett utsnitt ur verkligheten:

Våra sinnen styrs ofta av förväntningar – det vardagliga och hemtama ser vi ofta inte, men väl det oväntade, det avvikande och det annorlunda. Förväntningarna i sin tur är en produkt av vår samlade kunskap och av socialt invanda mönster.

Dimenäs kopplar samman frågandet med att uppnå ett mål. Enligt honom utgör frågor en del av vägen till det kunskapsmål som söks. För att nå målet krävs, skriver Dimenäs (1995 s 91), »ett stort antal frågor och så småningom svar på dessa».

Frågor om renar och renskötsel dominerar. 19 frågeställningar från enkätsvaren handlar om något som på ett eller annat sätt berör renar eller renskötsel. Därmed är tendensen att grundskoleelever associerar samerna med renar och renskötsel uppenbar. I enkätsvaren finns femton frågeställningar som berör samernas liv och leverne. Elva frågor handlar om hur och var samerna bor. Sammantaget visar detta att det ändå finns ett visst intresse bland eleverna att få reda på mer om samerna. Det är något att ta fasta på i det svenska skolväsendet.

AVSLUTNING

Jag skall försöka dra ihop undersökningen genom att besvara de frågor jag ställde inledningsvis. Jag avser också att titta framåt och se hur jag kan använda de resultat som jag kommit fram till i denna undersökning.

Får elever i grundskolan undervisning om samerna?

Får elever i grundskolan undervisning om samerna? Här är tendensen tydlig. Endast 18% av de undersökta eleverna sade sig ha haft undervisning om samerna någon gång under sin skolgång. En fjärdedel av de undersökta eleverna visste ej om de blivit undervisade om samerna, medan 57% av eleverna visste med sig att de ej fått undervisning om samerna under sin skolgång. Jag kan naturligtvis inte utifrån detta material hävda att denna tendens äger giltighet i hela grundskolan, men att endast knappt var femte elev i min undersökning har fått undervisning om samerna i skolan måste betecknas som katastrofalt dåligt. Här finns mycket att göra för den svenska skolan.

Vad vet elever i grundskolan om samerna?

Även när det gäller vad eleverna i grundskolan vet om samerna, har vi en klar tendens. Oavsett om man svarat *Ja*, *Nej* eller *Vet ej* på Fråga 1 så har de flesta kopplat samman samerna med renar. En annan tydlig tendens är att de som säger sig ha haft undervisning om samerna uppger att samerna har ett språk i större utsträckning än de som inte blivit undervisade eller som inte vet om de blivit undervisade om samerna.

Bland de som svarat *Nej* på Fråga 1 uppger 8 elever uppgiften att samerna bor i kåtor, medan en elev kommer med samma uppgift bland de som svarat *Vet ej*. Ingen av de som blivit undervisade om samerna kommer med denna uppgift. Det tyder på att undervisning lönar sig.

Ändock tycker jag att det är anmärkningsvärt att nio elever anger den här typen av myt som en faktauppgift om samerna. Det verkar vara svårt att ta död på myten om att samerna bor i kåtor. Kanske beror det på att svensk lagstiftning länge förbjöd samerna att bo i husliknande byggnader. I vilket fall som helst är det viktigt att skolan tar tag i detta och försöker få slut på mytspridningen.

Vad skulle elever i grundskolan vilja veta om samerna?

Att renar och renskötsel är något som eleverna vill få veta mer om framgår tydligt av enkätsvaren. Många vill också få veta mer om samernas liv och leverne, hur och var de bor. Av det här kan vi se att det finns ett intresse bland en stor del av eleverna i grundskolan att få reda på mer om samerna. Frågorna är också viktiga för att kunna nå upp till de mål som Lpo 94 stadgar om, så som exempelvis att få förtrogenhet med det nordiska, inklusive det samiska, samt det västerländska kulturarvet. »Frågor utgör en del av vägen till det kunskapsmål som söks.» (Dimenäs 1995 s 92)

SLUTORD

Det har varit väldigt svårt att dra några generella slutsatser med hjälp av de enkätsvar jag fått in från 84 grundskoleelever, fördelade på fyra klasser i Umeå kommun. Detta kan naturligtvis ha många orsaker. Till exempel kan enkätfrågorna varit formulerade på ett sådant sätt att det upplevdes som svårt att besvara dem. Jag får en känsla av att många upplevt det så. En annan orsak kan vara att många av eleverna helt enkelt inte tog enkäten på allvar, vilket också kan bero på enkätens utformning och innehåll. Misstankar om att alla inte tagit enkätsvarandet på allvar får jag när jag läser frågor av typen: »Kan man vara 15 år och same?» eller: »Varför har dom så fåniga kläder?» Ovanstående frågor kan naturligtvis också bero på att man ej med säkerhet vet vad som menas med samer.

Även om jag inte lyckas komma med några hållbara resultat i min undersökning så tror jag ändå att resultaten kan vara användbara. Avslutningsvis vill jag poängtera frågornas betydelse. Lindqvist och Hyltegren (1995 s 43) skriver till exempel:

Att inför varje nytt moment fråga sig »på vilka frågor skall min undervisning vara ett svar» är ett nödvändigt villkor för ett lyckat resultat.

Frågorna om samerna finns. Nu är det skolans uppgift att försöka ge svar på dessa.

LITTERATUR

- Dimenäs, J. 1995: Frågan – en metod att nå kunskap? I B. Lendahls & U. Runesson (red): *Vägar till elevers lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Imsen, G. 1992: *Elevers värld. Introduktion i pedagogisk psykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindqvist, S. & Hyltegren, G. (1995): *Att utveckla elevers tänkande – en teoretisk praktika*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lpo-94, *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolorna*, 1994. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Winberg, M. 2002: *Ett enat inland*. Jordbruksdepartementet, Pressmeddelande 2002-02-22. Margareta Winbergs veckobrev v. 08, 2002.